

Translating Mystical Literature: Analyzing Arberry's Translation of Farid ud-Din 'Attār's *Taḍkerat al-awliā*' through a Postcolonial Lens

Marzieh Malekshahi^{1*}; Ghodrat Hassani¹

¹Damghan University, Damghan, Iran

Abstract This paper conducts a postcolonial analysis of A. J. Arberry's 1960 English translation of the *Taḍkerat al-awliā* (Memorial of God's Friends) by Farid ud-Din 'Attār. While 'Attār's 12th-century biographical compilation offers profound insights into Persian Sufi traditions through its portraits of Islamic mystics, Arberry's translation reflects mid-20th century orientalist perspectives common among Western scholars. Through close examination of Arberry's translation strategies, including selective abridgement, extractive appropriation, interpretive additions, mythologizing language, and reductive section divisions, this study reveals how his orientalist positioning influenced his rendering of the text. The analysis demonstrates how Arberry's ideological framework led him to reshape 'Attār's work to align with Western expectations and colonial attitudes, thereby reinforcing unequal power dynamics in cross-cultural representation. The paper argues that Arberry's translation choices, from his organizational framework to his selective emphasis, ultimately serve to filter this seminal Persian text through a distinctly orientalist lens.

Keywords: Postcolonialism; Orientalism; Translation; *Taḍkerat al-awliā*; Arthur John Arberry

1. Introduction

Translation serves as a pivotal medium for cross-cultural interaction, bridging linguistic and cultural divides. However, it is not a neutral process; rather, it reflects the dynamics of power and ideology that shape relationships between cultures. This paper critically examines Arthur John Arberry's 1960 English translation of Farid ud-Din 'Attār's *Taḍkerat al-awliā* (Memorial of God's Friends), a canonical Persian text of the 12th century that immortalizes the lives and teachings of Islamic mystics.

Please cite this paper as follows:

Malekshahi, M., & Hassani, Gh. (2024). Translating mystical literature: Analyzing Arberry's translation of Farid ud-Din 'Attār's *Taḍkerat al-Awliā* through a postcolonial lens. *Language and Translation Studies*, 57(3), 119-152. <https://doi.org/10.22067/lts.2024.89993.1295>

© 2024 Malekshahi & Hassani

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). All rights reserved

While ‘Attār’s original work is a rich tapestry of Persian Sufi thought and spirituality, Arberry’s translation is influenced by the orientalist perspectives of mid-20th-century Western academia, which often viewed non-Western cultures through a lens of exoticism and superiority.

By analyzing Arberry’s translation, strategies, including selective abridgment, extractive appropriation, interpretive additions, mythologizing language, and reductive section divisions, this paper reveals how these choices align with orientalist ideologies. These strategies not only distort the cultural and spiritual essence of ‘Attār’s text but also perpetuate colonial attitudes in the representation of Persian mysticism. Grounded in [Said’s \(1979\)](#) theory of orientalism, this study explores the ethical implications of translating non-Western texts within a colonial framework. It demonstrates how translation can simultaneously facilitate cultural exchange and reinforce cultural hierarchies.

This research contributes to the discourse on postcolonial translation studies by interrogating the ideological underpinnings of Arberry’s work and their broader implications for the field. It argues that translations of classical Persian texts must be re-evaluated to ensure fidelity to their cultural and philosophical origins, thereby challenging the enduring legacies of colonial power in cross-cultural representation.

2. Method

The research employs a descriptive-analytical approach, integrating comparative translation analysis with postcolonial theory to critique Arberry’s translation. The methodology is structured as follows:

Textual comparison: The Persian source text and Arberry’s English translation were compared to identify omissions, reinterpretations, and additions. This stage focused on structural and thematic changes, particularly in how the original’s spiritual and cultural nuances were represented.

Thematic analysis: Five primary translation strategies (selective abridgment, extractive appropriation, interpretive additions, mythologizing language, and reductive section divisions) were examined to uncover patterns of cultural distortion and ideological framing.

Contextual analysis: Arberry’s professional affiliations, his background in orientalist scholarship, and the socio-political context of mid-20th-century Britain were analyzed to situate his translation within broader historical and intellectual trends.

Theoretical framework: Drawing on Edward Said’s *Orientalism* and subsequent critiques of colonial power in translation studies ([Venuti, 2017](#);

[Shamma, 2009](#)), t. e research frames Arberry's translation as an act of cultural mediation shaped by power dynamics.

This multi-dimensional methodology ensures a comprehensive critique, highlighting how Arberry's translation practices reflect the ideological imperatives of his time.

3. Results

The findings demonstrate that Arberry's translation of *Taḍkerat al-Awliā'* reflects multiple layers of Orientalist influence, evident in his translation strategies:

Selective abridgment: Of the 72 biographies in 'Aṭṭār's original text, Arberry translated only 38, omitting narratives that did not align with Western perceptions of mysticism. This exclusion diminished the philosophical and theological diversity of the text, reducing its depth and complexity.

Extractive appropriation: Arberry reframed the biographies with Western-style headings, such as "Anecdotes of Rabe'a" and "The Conversion of Hasan of Basra". This segmentation fragmented the original's holistic narrative flow, presenting the mystics as isolated characters detached from their broader cultural and spiritual contexts.

Interpretive additions: Arberry added explanatory prefaces to each biography, ostensibly to guide Western readers. However, these additions imposed a Western historical and philosophical framework on the text, subtly distorting its cultural authenticity.

Mythologizing language: Arberry frequently described Sufi narratives as "legends", a term that undermines their historical authenticity and presents them as exotic tales tailored for Western consumption.

Reductive section divisions: By dividing the text into titled segments, Arberry disrupted its original structure, aligning it with Western literary conventions that simplify and compartmentalize narratives.

These strategies reflect a systematic re-framing of 'Aṭṭār's work to conform to Western expectations and colonial attitudes, perpetuating stereotypes of Islamic mysticism as irrational and exotic.

4. Discussion and conclusion

Arberry's translation illustrates how orientalist frameworks influence the representation of Eastern texts. Edward Said's critique of orientalism identifies the tendency of Western discourse to exoticize and simplify non-Western cultures, reinforcing hierarchical relationships between the East and the West. Arberry's selective abridgment, for instance, exemplifies this tendency by prioritizing narratives that conform to Western ideals of mysticism while omitting elements

central to Persian Sufi thought. For example, the omission of introductory discourses and aphorisms in the biographies strips 'Attār's work of its epistemic richness, reducing it to a collection of mystical anecdotes. Similarly, the interpretive additions in Arberry's prefaces frame figures like Rabe'a al-adawiya and Ibrahim ibn Adham within Christian analogs of sainthood, marginalizing their unique contributions to Islamic mysticism. Arberry's emphasis on Rabe'a's celibacy reflects a Western archetype of piety, overshadowing her pivotal role in shaping the Sufi concept of divine love.

Arberry's use of mythologizing language further exemplifies the orientalist impulse to exoticize. Describing Sufi biographies as "legends" undermines their historical and philosophical authenticity, casting them as quaint or fantastical. This approach aligns with colonial practices of presenting non-Western cultures as enigmatic and inferior, reinforcing cultural hierarchies. Additionally, Arberry's professional affiliations with British governmental institutions during World War II underscore the entanglement of his work with colonial power structures. His translation choices align with broader imperialist narratives, positioning Persian mysticism within a Western framework that prioritizes European epistemologies.

This study demonstrates that Arberry's translation of *Taḍkerat al-awliā'* serves as both a bridge for cultural exchange and a tool for ideological imposition. The findings emphasize the need for postcolonial approaches to translation that respect the cultural and philosophical integrity of source texts. Such approaches should challenge reductionist strategies and prioritize the preservation of the original's epistemic richness. Future translations of Persian mystical texts must address the ethical complexities of representing non-Western cultures in ways that transcend colonial frameworks.

Arberry's work highlights the dual role of translation as a site of cultural negotiation and a mechanism for ideological control. His translation practices underscore the importance of critically interrogating the translator's positionality and the power dynamics embedded in cross-cultural representation. By revisiting translations through a postcolonial lens, scholars and practitioners can foster a more equitable and nuanced understanding of non-Western texts, ultimately enriching the field of translation studies.

ترجمه ادبیات عرفانی: تحلیل ترجمه آرتور جان آربری از تذکره/الأولیای عطار از منظری پسااستعماری

مرضیه ملک‌شاهی^{*}، قدرت حسینی^۱

^۱دانشگاه دامغان، دامغان، ایران

چکیده این مقاله ترجمه آرتور جان آربری از تذکره/الأولیای عطار را از دیدگاه پسااستعماری بررسی می‌کند. تذکره/الأولیا که به معرفی عارفان برجسته اسلامی می‌پردازد، تصویری ژرف از غنای سنت‌های معنوی ایران را به نمایش می‌گذارد. ترجمه انگلیسی آربری در سال ۱۹۶۰، نگرش‌های شرق‌شناسانه‌ای را بازتاب می‌دهد که در میان دانشگاهیان غربی اواسط قرن بیستم رایج بود. این پژوهش نشان می‌دهد چگونه دیدگاه ایدئولوژیک آربری در مقام یک شرق‌شناس، شیوه ترجمه او را شکل داده و به برداشتی متفاوت از متن عطار انجامیده است. بررسی راهبردهای ترجمه‌ای آربری، از جمله گلچین کردن، تصاحب گزینشی، افزودن، ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی، نشان می‌دهد که پیش‌داوری‌های ایدئولوژیک آربری، او را به بازآفرینی متن عطار در قالب نگرش‌های استعماری کشانده است. یافته‌های پژوهش آشکار می‌کند که شیوه ترجمه آربری نه تنها به خوانشی متفاوت از متن عطار منجر شده، بلکه نگاه شرق‌شناسانه او نابرابری در مناسبات قدرت و بازنمایی فرهنگی را نیز تداوم بخشیده است.

کلیدواژه‌ها: پسااستعماری؛ شرق‌شناسی؛ ترجمه؛ تذکره/الأولیای عطار؛ آرتور جان آربری

۱ مقدمه

در طی چند دهه اخیر موضوع انتقال نظریه‌ها و گفتمان‌ها نظر بسیاری از محققان حوزه مطالعات ترجمه را به خود جلب کرده است. برخی از محققان به پیش‌بینی الگوی انتقال و

دریافت گفتمان‌ها پرداخته‌اند (رابینز^۱، ۱۹۶۶) و برخی دیگر از جمله سو سام-سارایوا^۲ (۲۰۰۶) به بررسی موردی دریافت گفتمان‌هایی خاص از طریق ترجمه پرداخته‌اند.

رابینز (۱۹۹۶) بر این عقیده است که گفتمان یا فرهنگ مقصد ممکن است در مقابل عناصر گفتمانی بیگانه مواضع مختلفی داشته باشد. از نظر وی چنانچه هنگام مواجهه با یک گفتمان جدید، غیریت نفی و دگرگون شود، می‌توان گفت که فرهنگ مقصد موضعی امپریالیستی داشته است. اگر غیریت مورد اذعان قرار گیرد، اما دچار تغییر و تحول شود، فرهنگ یا گفتمان مقصد موضعی دفاعی دارد. چنانچه گفتمان مقصد خود را در مقابل گفتمان‌های وارد شده قرار ندهد و هیچ‌گونه ممانعتی از ورود آن‌ها به عمل نیاورد، موضع فرهنگ مقصد، موضعی فراگفتمانی است. چنانچه فرهنگ و گفتمان مقصد ورود عناصر گفتمانی بیگانه را تشویق و تحریک کند، فرهنگ مقصد در موضع نقصان قرار دارد. از نظر رابینز مواضع دفاعی و نقصانی موضعی واکنشی هستند؛ چراکه به‌طور واضح به حضور یا عدم حضور برخی عناصر گفتمانی واکنش نشان داده و مسئله ترجمه را پیش می‌کشند. البته، به‌زعم رابینز، هرگز این‌گونه نیست که صرفاً یکی از این مواضع حاکم باشد و چه‌بسا که چندین موضع به‌طور هم‌زمان وجود داشته باشد (رابینز، ۱۹۹۶).

به نظر می‌رسد، همان‌طور که بسیاری از نظریه‌پردازان حوزه پسااستعماری نشان داده‌اند در انتقال و ترجمه گفتمان‌ها و عناصر گفتمانی مشرق زمین به غرب، غربی‌ها همواره با رویکردی امپریالیستی دو راهبرد را در پیش گرفته‌اند: نامتعارف‌سازی^۳ و تطبیق و بومی‌سازی^۴. این دو رویکرد از یک منبع سرچشمه می‌گیرد: فرافکنی خود آرمانی بر روی دیگری (کاربونل، ۱۹۹۶). مراد از نامتعارف‌سازی تأکید مبالغه‌آمیز بر تفاوت خود و دیگری و منظور از بومی‌سازی حذف و عادی‌سازی عناصر و مفاهیم فرهنگ بیگانه و هضم آن در فرهنگ خودی است. در هر دو این رویکردها فرهنگ غرب، فرهنگ معیار در نظر گرفته می‌شود. در رویکرد اول فرهنگ و عناصر فرهنگی مشرق زمین چنان بیگانه و عجیب جلوه داده می‌شود که هیچ نقطه اشتراکی با فرهنگ

^۱. Robyns

^۲. Susam-Sarajeva

^۳. Exoticization

^۴. Naturalization

غربی ندارد و در رویکرد دوم فرهنگ مشرق زمین چنان در فرهنگ «معیار» غرب هضم می‌شود که ویژگی‌های خاص خود را از دست می‌دهد.

در حوزه مطالعات پسااستعماری ترجمه‌های غربی از آثار کلاسیک فارسی، به‌ویژه در مورد ترجمه آثار عرفانی به زبان‌های غربی، خلأ پژوهشی قابل توجهی وجود دارد. این در حالی است که بررسی این ترجمه‌ها از منظر پسااستعماری می‌تواند بینش‌های ارزشمندی درباره نحوه بازنمایی فرهنگ و ادبیات ایرانی در غرب ارائه دهد. البته لازم به ذکر است که در مورد ترجمه‌های اشعار عمر خیام، پژوهش‌های نسبتاً زیادی صورت گرفته است. باین‌حال، سایر آثار کلاسیک فارسی، به‌خصوص آثار عرفانی که منابع مهمی برای شناخت تاریخ ادبیات ایران هستند، کمتر مورد توجه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته‌اند. بررسی این ترجمه‌ها می‌تواند به درک بهتر روابط فرهنگی بین ایران و غرب و نیز شناسایی الگوهای احتمالی تحریف یا سوء تفاهم در انتقال مفاهیم فرهنگی کمک کند.

در مقاله حاضر، تلاش کرده‌ایم با بررسی موردی یکی از متون مهم عرفان اسلامی، تذکره‌الاولیای عطار نیشابوری، نشان دهیم چگونه دخل و تصرف‌های مترجم در ترجمه این متن به زبان انگلیسی که تحت تأثیر ایدئولوژی شرق‌شناسانه مترجم و بوطیقای حاکم بر ترجمه بوده است، تصویری مخدوش از عرفان اسلامی و عارفان مسلمان به دست داده است. روش‌های ترجمه موردبررسی شامل گلچین کردن، تصاحب گزینشی، افزودن و ساده‌سازی است. این شیوه‌ها آشکار می‌کند که چگونه پیش‌داوری‌های ذهنی مترجم، آرتور جان آربری^۱، او را به سمت بازآفرینی متن عطار در راستای نگرش‌های استعماری سوق داده است. برای مثال، آربری بخش‌های مهمی مانند مقدمه‌ها و سخنان حکیمانه را حذف کرده یا از بافت اصلی خارج ساخته و در عوض، روایات عرفانی را همچون داستان‌های شگفت‌انگیز و عجیب جلوه داده است. این رویکرد تقلیل‌گرایانه، کاوش عمیق و پرمایه عطار در معنویت اسلامی را مخدوش و ناقص کرده است. در مجموع، نگاه شرق‌شناسانه آربری در نحوه ارائه، انتخاب و چینش مطالب برای هماهنگی با سلیقه و انتظارات غربی نمود یافته است. این امر موجب تداوم نابرابری در روابط

^۱. Arthur John Arberry

قدرت و بازنمایی فرهنگی شده است. این پژوهش می‌کوشد تا آگاهی انتقادی نسبت به نقش مهم ترجمه در تسلط بر فرهنگ‌های دیگر یا توانمندسازی صداها به حاشیه رانده شده را افزایش دهد.

از آنجاکه موضوع مقاله حاضر بررسی مواجهه غرب با گفتمان عرفانی اسلامی است، به نظر می‌رسد که آراء ادوارد سعید^۱ در حوزه گفتمان شرق‌شناسی و همچنین نظریه پسااستعماری بتواند چارچوب نظری مناسبی برای تحلیل و بررسی داده‌ها به دست دهد. در ادامه ابتدا به مفهوم شرق‌شناسی نزد سعید و مطالعات پسااستعماری خواهیم پرداخت و سپس به بررسی پروفایل حرفه‌ای آرتور. جی آربری در جایگاه مترجم می‌پردازیم و نهایتاً ترجمه انگلیسی آربری از تذکره الاولیا را بررسی می‌کنیم و یافته‌های حاصل از این بررسی را به همراه داده‌های فرامتنی و بر بستر بافت تاریخی تحلیل کرده و ارائه خواهیم داد.

۲. پیشینه و چارچوب نظری پژوهش

۲.۱. گفتمان شرق‌شناسی و مطالعات پسااستعماری

ادوارد سعید در سال ۱۹۷۸ کتاب معروف خود شرق‌شناسی^۲ را منتشر کرد. به‌زعم سعید (۱۹۷۹) هرکسی که درباره شرق تدریس می‌کند، می‌نویسد یا تحقیق می‌کند، شرق‌شناس است و آنچه که انجام می‌دهد شرق‌شناسی است. سعید معتقد است که شرق‌شناسی را باید به‌عنوان گفتمانی بررسی کرد که فرهنگ اروپایی از طریق آن توانسته است شرق را به لحاظ سیاسی، جامعه‌شناختی و ایدئولوژیک در دوران پس از عصر روشنگری بازنمایی کند. به باور سعید شرق‌شناسی به‌عنوان مجموعه‌ای از دانش و نظام بازنمایی موفق شده است شرق را در مقابل اروپای مدرن که عقلانی است، غیرعقلانی نشان دهد. به گفته سعید، اصطلاحاتی مانند فساد شرقی، ظلم، استبداد، عرفان، نفسانیات و غیره از طریق گفتمان شرق‌شناسی وارد گفتمان روزمره اروپاییان شده است (سعید، ۱۹۷۹).

^۱. Edward Said

^۲. orientalism

کتاب شرق‌شناسی زمینه‌ساز ظهور نظریه پسااستعماری بود^۱ و نظریه پسااستعماری نیز تأثیر بسیار زیادی بر رشته‌های مختلف از جمله ترجمه گذاشته است. **هتیم و ماندی (۲۰۰۴، ص. ۱۰۶)** مطالعات پسااستعماری را این‌طور تعریف می‌کنند: «یک رویکرد فرهنگی گسترده به مطالعه روابط قدرت بین افراد، گروه‌ها و فرهنگ‌های مختلف، روابطی که زبان، ادبیات و ترجمه نقشی در آن ایفا کرده است»^۲. درواقع محققان حوزه مطالعات پسااستعماری ترجمه اغلب هنگام اشاره به رابطه بین ترجمه و استعمار بر این باور بوده‌اند که ترجمه نقش فعالی در فرایند استعمار ایفا کرده و تصویری از افراد و ملت‌های مستعمره به دست داده که به شدت بازنویسی شده و ایدئولوژیک بوده است.

اما پیش از پرداختن به مطالعات پسااستعماری لازم است که به گفتمان استعماری و پیش‌فرض‌های آن اشاره‌ای کنیم. مهم‌ترین پیش‌فرض گفتمان استعماری این است که استعمارگر در بسیاری از زمینه‌ها بر مردمان بومی برتری دارد. درواقع، استعمارگران باور داشتند که فرهنگ انگلیسی-اروپایی از دیگر فرهنگ‌ها متمدن‌تر است؛ بنابراین در نظر آن‌ها مردم بومی وحشی، بدوی و عقب‌مانده بودند. پیشرفت استعمارگران در حوزه صنعت و فناوری این ذهنیت اشتباه را به آنان داده بود که در تمام حوزه‌های فرهنگی دیگر هم برتر و پیشرفته‌تر از مردم بومی هستند (تایسن، ۲۰۰۶). چنین ذهنیتی سبب شده بود که استعمارگران آداب‌ورسوم و آیین مردمی را که تحت سلطه خود می‌آوردند به رسمیت نشناسند. نگرش استعمارگر به مردم بومی خارج از این دو حالت نبود: آنان یا مردم بومی را شرور و در نتیجه پست‌تر می‌دانستند (دیوآسا^۳) یا اینکه آن‌ها را موجودات عجیبی می‌دانستند که از نوعی زیبایی و اصالت بدوی و طبیعی

^۱. اگرچه کتاب شرق‌شناسی ادوارد سعید در سال ۱۹۷۸ نقطه عطفی در مطالعات پسااستعماری بود، اما باید توجه داشت که ریشه‌های این رویکرد به آثار نویسندگانی چون فرانتس فانون و امه سه‌زر در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی بازمی‌گردد (رک. فانون، ۱۹۶۱؛ سه‌زر، ۱۹۵۵).

^۲. ترجمه تمام نقل‌قول‌های مستقیم از زبان انگلیسی به زبان فارسی توسط نویسندگان مقاله صورت گرفته است.

^۳. demonic other

برخوردارند (دیگری عجیب و غریب^۱). در هیچ یک از این دو نوع نگرش، انسان بومی به طور کامل به صورت انسان نشان داده نمی شد (تایسن، ۲۰۰۶).

امروزه به چنین نگرشی اروپامحوری گفته می شود. اروپامحوری یعنی اینکه فرهنگ اروپا به عنوان معیار و استاندارد در نظر گرفته شود که دیگر فرهنگ ها را بتوان بر اساس آن معیار و استاندارد سنجید. فلسفه رایج جهان گرایی (جهان شمولی) یک نمونه رایج از اروپامحوری در مطالعات ادبی است، به این صورت که ادبیات جهان بر اساس معیارهای «جهانی» که البته معیارهای فرهنگ بریتانیایی، اروپایی و آمریکایی است، مورد قضاوت قرار می گیرد. در اینجا پیش فرض اصلی این است که ایده ها، آرمان ها و تجربه های اروپایی، جهانی هستند (تایسن، ۲۰۰۶). همان طور که سلدن^۲ و ویدوسن^۳ (۲۰۰۵، ص. ۱۸۸) گفته اند، «مدل های تفکر غربی (مثلاً برگرفته از ارسطو، دکارت، کانت، مارکس، نیچه و فروید) یا ادبیات (هومر، دانته، فلور، تی اس الیوت) بر فرهنگ جهانی تسلط داشته اند و سنت ها و اشکال زندگی یا بیان فرهنگی غیرغربی را به حاشیه رانده یا حذف کرده اند».

اصطلاح «پسااستعماری» موقعیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و ادبی معاصر را در مناطق مختلفی از جمله جنوب صحرای آفریقا، آسیای جنوبی، کارائیب، جهان عرب و تا حدودی در آمریکای لاتین، استرالیا، کانادا، ایرلند و حتی ایالات متحده توصیف می کند (مور، ۲۰۰۱). در نگاه اول، پسااستعمار مفهومی سر راست به نظر می رسد؛ یعنی چیزی که پس از استعمار می آید؛ اما این دیدگاه گمراه کننده است؛ چراکه استعمار جدید را نادیده می گیرد. روند استعمارزدایی که بعد از جنگ جهانی دوم آغاز شد و منجر به استقلال سیاسی بسیاری از کشورها شد، لزوماً منجر به استقلال اقتصادی و فرهنگی نشد. پسااستعمار به معنای پایان دادن به استعمار نیست، بلکه به روندی اشاره می کند که مفروضات گفتمان استعماری را به چالش می کشد و زمینه ای برای تحقیق درباره ایدئولوژی استعمار و به چالش کشیدن آن فراهم می کند (دیسانایاک، ۲۰۰۶).

^۱. exotic other

^۲. Selden

^۳. Widdowson

در جایگاه یک رشته، مطالعات پسااستعماری را می‌توان به چندین روش توصیف کرد. به‌لحاظ تاریخی، مطالعات پسااستعماری به جنبش‌های آزادی‌خواهانه ملی اشاره می‌کند که به تسلط سیاسی اروپا بر جهان پایان داد و با ظهور آفریقای جنوبی به‌عنوان یک منطقه مستقل در سال ۱۹۴۷ نمود پیدا کرد. مطالعات پسااستعماری در مفهوم تاریخی وسیع‌تری، دوره رنسانس یا اوایل دوره مدرن در تاریخ اروپا را هم در بر می‌گیرد، دورانی که اروپا مشغول کشف و فتح جهان بود. حوزه مطالعات پسااستعماری را می‌توان به‌گونه‌ای گسترش داد که شامل مطالعه انواع وضعیت‌هایی شود که افراد یک سرزمین بیگانه بر سرزمین‌های دیگر تحمیل کردند. این به این معناست که مطالعات پسااستعماری می‌تواند شامل پدیده‌هایی مانند سلطه امپراتوری یونان یا روم باستان بر سایر کشورها باشد (شوارتز، ۲۰۰۵). با این حال، به گفته شوارتز^۱ (۲۰۰۵)، اگرچه این افق سوم می‌تواند بر روی دست‌اندرکاران معاصر این رشته تأثیر بگذارد، اما درس‌های آموخته شده از پنجاه سال اخیر مبارزه علیه امپریالیسم استعماری اروپا، وضعیت کنونی را متفاوت از دوران باستان کرده است. به‌طور کلی مطالعات پسااستعماری مجموعه‌ای از نوشته‌ها را ایجاد کرده است که تلاش می‌کند نگرش رایج به روابط بین مردم غربی و مردم غیرغربی و دنیاهایشان را عوض کند.

۲. ۱. ترجمه و استعمار

پرسشی که اینجا مطرح می‌شود این است که ترجمه چه ارتباطی با گفتمان استعماری و مطالعات پسااستعماری دارد. محققان و تاریخ‌نگاران بسیاری این گزاره را مطرح کرده‌اند که ترجمه در طول تاریخ در خدمت استعمار بوده است. پیوند استعمار و ترجمه اغلب با این استدلال همراه است که ترجمه نقش فعالی در فرآیند استعمار و تولید تصویری بازنویسی شده و ایدئولوژیک از مردم مستعمره داشته است (یانگ، ۲۰۲۰؛ ماندی، ۲۰۱۶). از یک طرف ترجمه محصولات فرهنگی کشورهای مستعمره به زبان کشورهای استعمارگر دانشی را در اختیار استعمارگر قرار داده که بتواند با استفاده از آن ملت‌های مستعمره و بومی را کنترل کند و از طرف دیگر ترجمه

^۱. Schwarz

فرهنگ استعماری به زبان مردم مستعمره باعث شده که هنجارهای زبانی و فرهنگی استعمارگران بر مردم مستعمره تحمیل گردد (شاما، ۲۰۰۹).

در واقع در بسیاری موارد ترجمه به جای اینکه شکاف بین فرهنگ‌ها را پر کند باعث تثبیت کلیشه‌های موجود شده است. همان‌طور که پیشتر گفته شد، غربی‌ها در برخورد با متون به اصطلاح مشرق زمین، همواره دو راهبرد را در پیش گرفته‌اند: نامتعارف‌سازی و تطبیق (بومی‌سازی). این دو رویکرد از یک منبع سرچشمه می‌گیرند: فرافکنی خود آرمانی بر روی دیگری (کاربونل، ۱۹۹۶). این گرایش در ترجمه به زبان‌های غربی چنان رایج است که حتی وقتی خود شرقی‌ها هم دست به ترجمه می‌زنند تحت تأثیر این گفتمان قرار می‌گیرند. به‌عنوان مثال، تاگور در ترجمه اشعار خود به زبان انگلیسی رویکرد دوم، یعنی تطبیق (بومی‌سازی)، را به کار می‌گیرد، به‌طوری‌که ایماژها، لحن و واژگان اشعار خودش را به‌گونه‌ای تغییر می‌دهد که با بوطیقای زبان مقصد و روحیه استعمارگر سازگاری و مطابقت داشته باشد (سنگوپتا، ۱۹۹۰).

به گفته بسنت^۱ و تریودی^۲ (۲۰۱۲) در قرن نوزدهم، یک سنت ترجمه انگلیسی ایجاد شد که در آن متون عربی یا هندی قطع، ویرایش و با پاورقی‌های گسترده مردم‌شناسی منتشر می‌شد و از این طریق جایگاه فرعی و پست‌تر متن مبدأ و فرهنگ آن تثبیت می‌شد. به‌عنوان نمونه ادوارد لین در یادداشت‌های خود بر ترجمه هزار و یک شب اعراب را مردمانی ساده‌ لوح توصیف کرده است که نمی‌توانند بین امر واقعی و داستانی تمایز قائل شوند. نمونه دیگری از این سنت ترجمه که بسنت و تریودی (۲۰۱۲) به آن اشاره می‌کنند، ترجمه رباعیات عمر خیام است. ادوارد فیتزجرالد، مترجم اشعار خیام، در ترجمه این اشعار به خود اجازه «هرگونه آزادی» را داده است تا متن اصلی را «بهتر» و با سنت‌های ادبی غربی سازگار کند (بسنت و تریودی، ۲۰۱۲).

^۱. Bassnett

^۲. Trivedi

ریچارد^۱ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان «ترجمه و هژمونی فرهنگی: موردپژوهی ترجمه فرانسوی-عربی» پس از بررسی سیاست ترجمه‌ها از زبان فرانسوی به عربی و از عربی به فرانسوی به این نتیجه می‌رسد که در لحظه تلاقی فرهنگ‌ها دو رویکرد به ترجمه وجود دارد: یکی لحظه استعماری و یکی لحظه پسااستعماری. به گفته وی، در زمان استعمار، اگر ترجمه‌ها از زبان و فرهنگ سلطه‌گر به زبان تحت سلطه انجام شود، مترجم به‌سادگی تبدیل به یک «واسطه خدمتگذار»^۲ می‌شود که ابژه‌های زبانی و فرهنگی بیگانه را به زبان خود وارد می‌کند و با این کار اسکیزوفرنی فرهنگ خود را وخیم‌تر می‌کند؛ اما در ترجمه از یک فرهنگ تحت سلطه به فرهنگ سلطه‌گر، مترجم به «واسطه مقتدر»^۳ تبدیل می‌شود که زبان و فرهنگ تحت سلطه را با هنجارهای فرهنگ سلطه‌گر سازگار می‌کند و در نتیجه آن را قادر می‌سازد تا زبان و فرهنگ تحت سلطه را در خود هضم کند. به‌زعم ریچارد (۲۰۱۸) در دوران پس از استعمار، روشنفکران متعلق به اقلیت‌های فرهنگی این پارادایم دوگانه را به چالش کشیده‌اند.

اگرچه در ادبیات تحقیق دسته‌بندی دقیق و منسجمی از راهبردهای استعماری ترجمه وجود ندارد، اما مطالعه پیشینه فوق نشان می‌دهد که رویکردهای استعماری به ترجمه به‌طور خلاصه شامل موارد زیر است:

- نامتعارف‌سازی: برجسته کردن تفاوت‌ها و غریب نشان دادن فرهنگ مبدأ (کاربونل، ۱۹۹۶)
- تطبیق/بومی‌سازی: تغییر عناصر فرهنگی و زبانی متن مبدأ برای انطباق با فرهنگ مقصد غربی (کاربونل، ۱۹۹۶)
- دستکاری متون از طریق:

- قطع و ویرایش متون اصلی به نفع فرهنگ مقصد

- افزودن پاورقی‌های مردم‌شناسی برای تثبیت جایگاه فرودست متن مبدأ

^۱. Richard

^۲. servile mediator

^۳. authoritative mediator

– اعمال تغییرات گسترده برای سازگاری با سنت‌های ادبی غربی

(بسنّت و تریودی، ۲۰۱۲)

- ترجمه از موضع «واسطه خدمتگزار»: در ترجمه از زبان سلطه‌گر به زبان تحت سلطه، که به وارد کردن منفعلانه عناصر فرهنگی بیگانه می‌انجامد (ریچارد، ۲۰۱۸)
- ترجمه از موضع «واسطه مقتدر»: در ترجمه از زبان تحت سلطه به زبان سلطه‌گر، که به دستکاری متن برای انطباق با هنجارهای فرهنگ سلطه‌گر می‌انجامد (ریچارد، ۲۰۱۸)
- تحمیل هنجارهای زبانی و فرهنگی استعمارگر بر فرهنگ مستعمره (شاما، ۲۰۰۹)
- کلیشه‌سازی فرهنگی: تلاش برای ارائه تصویری کلیشه‌ای از فرهنگ مستعمره و بازتولید تصاویر کلیشه‌ای (یانگ، ۲۰۱۶)

۳.۲. ترجمه و مطالعات پسااستعماری

درباره نقش ترجمه در بافت استعماری سخن رفت، اما جایگاه ترجمه در بافت پسااستعماری چیست؟ به‌زعم یوسف^۱ (۲۰۰۴) نظریه‌پردازان حوزه ترجمه را که گرایش پسااستعماری دارند، می‌توان به دو گروه تقسیم کرد: گروه اول شامل نظریه‌پردازانی چون سوزان باسنت، گیدن توری و آندره لفویر می‌شود، که تأثیر نظام زبان مقصد را بر آنچه ترجمه می‌شود، بررسی می‌کنند. گروه دوم که لارنس ونوتی^۲، ژکمون ریچارد^۳، داگلاس رابینسون^۴ و تا حدی آندره لفور نمایندگان آن هستند، به تأثیر استعمار و هژمونی غرب بر انتقال‌های فرهنگی پرداخته‌اند. درحالی‌که گروه اول بر این باورند که ترجمه عمدتاً توسط فرهنگ مقصد (بیشتر کشورهای جهان سوم) کنترل می‌شود، گروه دوم معتقدند که ترجمه تحت سلطه کشورهای جهان اول، به‌ویژه بریتانیا و آمریکا است. در واقع، مطالعات پسااستعماری ترجمه اشکال مختلفی دارد. بسیاری از این مطالعات بر

^۱. Yousef

^۲. Lawrence Venuti

^۳. Jacquemond Richard

^۴. Douglas Robinson

اساس تئوری و عمل ترجمه از منظری آسیایی، یا به طور خاص، هندی مطرح شده است. بااین حال برخی از محققین به این موضوع از دیدگاه اروپایی پرداخته‌اند (ماندی، ۲۰۱۶).

چان^۱ (۲۰۰۰) در مقاله خود «استعمار، مقاومت و استفاده از نظریه ترجمه پسااستعماری در چین قرن بیستم» به بررسی نظریه «پسااستعماری» ترجمه در بافت چین می‌پردازد؛ کشوری که هرگز مانند همسایگان آسیای جنوب شرقی، هند و اکثر کشورهای آفریقایی استعمار را تجربه نکرده است. بااین حال، همان‌طور که چان (۲۰۰۰) استدلال می‌کند حجم انبوه مقالات و کتاب‌ها در این زمینه توسط محققان چینی در دهه گذشته نشان می‌دهد نظریه پسااستعماری در بسیاری از زمینه‌ها از جمله مطالعات ترجمه به واقعیت تبدیل شده است. چان در مقاله‌اش نشان می‌دهد که چگونه گفتمان انتقادی جدید درباره پسااستعمار می‌تواند در بافت فرهنگ چین معنا دار شود. او اصطلاحات «پسااستعماری» و «استعماری» را در معنای وسیع‌تر آن‌ها به کار می‌برد، که محدود به جغرافیا و زمانی خاص نیست و استدلال می‌کند که از آغاز قرن، چینی‌ها نوعی استعمار فرهنگی و زبانی خودخواسته را تجربه کرده‌اند.

۲. ۴. مقاومت و استراتژی‌های ترجمه در دوران پسااستعماری

همان‌طور که گفته شد ترجمه نقش مهمی در توسعه گفتمان استعماری داشته است. بااین حال، می‌توان از آن برای به چالش کشیدن سنت دیرینه بازنمایی مستعمره‌ها از جانب استعمارگران نیز استفاده کرد. به گفته بسنت و تریودی (۲۰۱۲) برخی محققان حوزه ترجمه پسااستعماری معتقدند ترجمه به زبان‌های اروپایی باید محدود شود یا حتی از آن اجتناب شود و متون نباید به سیستم‌های زبانی و فرهنگی غالب ترجمه شوند، زیرا این امر روند استعمار را تداوم می‌بخشد. برخی دیگر از شیوه نویسندگان و مترجمانی حمایت می‌کنند که واژه‌های فرهنگ مغلوب را در نوشته‌ها و ترجمه‌های خود وارد می‌کنند تا دورگه بودن را برجسته کنند و با آشنایی‌زدایی از زبان تفاوت را برجسته کرده و برتری زبان استاندارد را به چالش بکشند (بسنت و تریودی، ۲۰۱۲). به زعم هتیم^۲ و ماندی^۳ (۲۰۰۴) پیشنهاد برخی دیگر از مترجمان و محققان ترجمه مجدد

^۱. Chan

^۲. Hatim

^۳. Munday

است. هدف از ترجمه مجدد برجسته کردن تفاوت های فرهنگی و به چالش کشیدن ساختار قدرت سیاسی و گفتمان ترجمه غربی است.

اما استراتژی های مطرح شده از سوی برخی محققان مورد انتقاد قرار گرفته است. همان طور که **شاما^۱ (۲۰۰۹)** به درستی نشان می دهد مطالعات پسااستعماری ترجمه، به ویژه زمانی که درصدد پیشنهاد استراتژی های ترجمه در دوران پسااستعماری است، تفاوت میان بافت های پسااستعماری، یعنی تفاوت پیشینه سیاسی و اجتماعی متون مختلف، را نادیده می گیرد. **تیموژکو^۲ (۲۰۲۰)** بر این باور است که مترجمان باید با توجه به بافت مورد نظر خود استراتژی هایی را انتخاب کنند که به آن ها کمک کند به اهداف استراتژیک و ایدئولوژیک خود برسند.

در ادامه، به بررسی ترجمه کتاب تذکره الاولیای عطار نیشابوری می پردازیم که توسط آرتور جان آربری انجام شده است. این بررسی از دیدگاه پسااستعماری صورت گرفته است و هدف آن، آشکار کردن دیدگاه های احتمالی شرق شناسانه و استعماری در ترجمه آربری است. با بررسی دقیق انتخاب ها و روش های آربری، تلاش می کنیم دریابیم چگونه این ترجمه ممکن است به نابرابری قدرت دامن زده و دیدگاه های غرب محور را تقویت کرده باشد. این مطالعه، فرصتی فراهم می کند تا نقش ترجمه را در حوزه گسترده تر مطالعات پسااستعماری مورد نقد و بررسی قرار دهیم. همچنین، ظرافت ها و پیچیدگی های موجود در تأثیر ترجمه بر بازنمایی فرهنگی و شکل گیری دانش را برجسته می سازد. از طریق این بررسی، می توانیم درک عمیق تری از چگونگی عملکرد ترجمه در دوران پس از استعمار به دست آوریم و به اهمیت بررسی دقیق جایگاه مترجم و دیدگاه های اساسی او پی ببریم.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از رویکرد تحلیلی-توصیفی و از منظری پسااستعماری، به ویژه مفهوم شرق شناسی بهره می گیرد. روش تحقیق شامل مراحل زیر است:

^۱. Shamma

^۲. Tymoczko

- مطالعه متن اصلی و ترجمه: بررسی دقیق متن فارسی تذکره‌الاولیای عطار نیشابوری و ترجمه انگلیسی آرتور آربری.
 - تحلیل مقایسه‌ای: مقایسه متن اصلی با ترجمه برای شناسایی تفاوت‌ها، حذف‌ها، اضافات و تغییرات و استخراج راهبردهای ترجمه.
 - تحلیل راهبردهای ترجمه: پس از مقایسه دقیق متن اصلی با ترجمه و از منظری پسااستعماری راهبردهای متعددی در ترجمه آربری شناسایی شد. این راهبردها که از دل مطالعه استقرایی^۱ متن استخراج شدند - و نه بر اساس دسته‌بندی‌های از پیش تعیین شده - عبارتند از حذف و گلچین کردن، تصاحب گزینشی، افزودن و ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی.
 - تحلیل گفتمان: بررسی چگونگی بازنمایی عرفان اسلامی و عارفان مسلمان در ترجمه آربری از منظر پسااستعماری.
 - مطالعه فرامتنی: بررسی پیشینه حرفه‌ای آربری، زمینه تاریخی و فرهنگی دوران ترجمه و گفتمان‌های غالب در مطالعات شرق‌شناسی آن زمان.
 - تحلیل انتقادی: ارزیابی تأثیر دیدگاه‌های شرق‌شناسانه بر انتخاب‌های ترجمه‌ای آربری و پیامدهای آن بر درک خوانندگان غربی از عرفان اسلامی.
- این روش تحقیق امکان بررسی جامع و چندجانبه ترجمه آربری را فراهم می‌کند و زمینه را برای تحلیل عمیق‌تر تأثیر ایدئولوژی شرق‌شناسانه بر ترجمه متون عرفانی هموار می‌سازد.

۴. یافته‌های پژوهش

۴.۱. آرتور جان آربری در مقام مترجم و شرق‌شناس

آرتور جان آربری (۱۹۰۵-۱۹۶۹)، از چهره‌های شاخص شرق‌شناسی بریتانیا در قرن بیستم به شمار می‌رود. مسیر علمی او از دانشگاه کمبریج آغاز شد؛ جایی که زیر نظر استادان برجسته‌ای چون نیکلسون، به فراگیری ژرف زبان‌های فارسی و عربی پرداخت. با آغاز جنگ جهانی دوم در ۱۹۳۹، آربری ابتدا به وزارت جنگ و سپس به وزارت اطلاعات لندن پیوست، که این امر

^۱. bottom-up

نشان از پیوند عمیق او با دستگاه حکومتی بریتانیا داشت. کارنامه علمی آربری چشمگیر است: نزدیک به نود کتاب تألیفی، ترجمه یا ویرایش شده، همراه با شمار مشابیهی از مقالات علمی و نقدها. گستره موضوعی آثار او از متون کلاسیک فارسی و عربی تا مطالعات قرآنی، تصوف و حتی ادبیات مالتی را در بر می گیرد. اوج دستاورد آربری را می توان در ترجمه انگلیسی قرآن دید که از تمام تلاش های پیشین در این زمینه فراتر رفته است (الول-ساتن، ۲۰۱۱).

باین حال، واتکین^۱ (۲۰۲۱) نگاهی انتقادی به میراث آربری دارد. او معتقد است نگرش آربری به فرهنگ اسلامی، بازتابی از دیدگاه غربی و شرق شناسانه است که واقعیت های جاری در جهان اسلام را نادیده می گیرد. به باور واتکین، همکاری آربری با نهادهای دولتی بریتانیا در دوران جنگ، نشان از همسویی او با آرمان های امپراتوری دارد. او آربری را عمیقاً متأثر از سنت شرق شناسی اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم می داند که بر پایه فرض برتری غرب استوار بود. دوره فعالیت حرفه ای آربری (۱۹۳۰-۱۹۶۹) با گسترش نفوذ غرب در خاورمیانه هم زمان بود. در این دوران، او ترجمه های فراوانی از آثار نویسندگان عرب و ایرانی ارائه کرد. واتکین (۲۰۲۱) بر این باور است که سبک ترجمه آربری، اگرچه برای خوانندگان غربی جذاب بود، اغلب کلیشه های شرق شناسانه را تقویت می کرد. به عقیده او، گزینش های ترجمه ای آربری بیشتر از برداشت های ریشه دار غربی تأثیر می پذیرفت تا از فرهنگ های مورد ترجمه. باوجود این، نمی توان انکار کرد که آربری درکی ژرف از ادبیات و عرفان اسلامی داشت. غوطه وری او در متون صوفیانه، به ویژه آثار رومی، او را با اندیشه هایی فراتر از عقل آشنا ساخت، هرچند در ابتدا اولویت را به پژوهش و تفکر منطقی می داد. به طور کلی، واتکین (۲۰۲۱) آربری را نماینده ای از دیدگاه های رایج شرق شناسانه زمان خود می داند. اگرچه آربری ارزش های ادبی آثار اسلامی را می ستود، اما همچنان از منظری غربی به آن ها می نگریست. او به نسلی از اندیشمندان غربی تعلق داشت که نگاهشان با پیش فرض های عام شرق شناسانه همسو بود. بررسی آثار آربری نه تنها برای شناخت ادبیات شرق، بلکه برای درک چگونگی نگرش غرب به شرق در قرن بیستم نیز اهمیتی ویژه دارد.

¹ Watkin

۴. ۲. تذکره/الأولیا و اهمیت آن در بافت فرهنگی و ادبی ایران

تذکره/الأولیا، شاهکار فریدالدین عطار، شاعر و عارف نامدار ایرانی، گنجینه‌ای است از حکایات و اندرزهای بزرگان تصوف که در آغاز سده هفتم قمری به رشته تحریر درآمده است. این اثر ارزشمند، زندگی و سخنان ۷۲ تن از برجسته‌ترین عارفان و شخصیت‌های مذهبی را در بر می‌گیرد، سفری معنوی که از امام جعفر صادق آغاز می‌شود و با حسین بن منصور حلاج به پایان می‌رسد. عطار در نگارش این اثر، از چشمه‌سار غنی متون کهن عربی و فارسی در حوزه تصوف بهره جسته، اما تنها به ترجمه و نقل بسنده نکرده است. او با افزودن دانش شخصی و روایت‌های منحصر به فرد خود، به این اثر جانی تازه بخشیده است. ساختار زندگی‌نامه‌ها در تذکره/الأولیا از الگویی نسبتاً یکسان پیروی می‌کند: هر بخش با عباراتی آهنگین و مزین آغاز می‌شود که نام شخصیت مورد نظر را در بر می‌گیرد و به ویژگی‌های برجسته او اشاره می‌کند. سپس با روایت داستان‌هایی از زندگی آن شخصیت و نقل گفته‌های حکیمانه‌اش، تصویری جامع از او ارائه می‌دهد. یکی از ویژگی‌های برجسته تذکره/الأولیا، رویکرد متوازن و منصفانه عطار در گزینش شخصیت‌ها و روایت‌هاست. او کتاب را با پرداختن به امام جعفر صادق آغاز می‌کند و جایگاه والای ایشان را به‌خوبی نمایان می‌سازد. نکته جالب توجه آن است که عطار، ضمن ارج نهادن به مقام امام صادق، از نکوهش افراط‌گرایی که میان اهل بیت پیامبر و اهل سنت تقابل می‌بینند، غافل نمی‌ماند (ر. ک. عطار نیشابوری، ۱۴۰۰). او برای تأکید بر اهمیت وحدت، شعری از امام شافعی در ستایش اهل بیت نقل می‌کند که بیانگر همین نگرش فراگیر است. عطار، با گنجانیدن شرح زندگی و آموزه‌های بنیان‌گذاران سه مکتب اصلی فقه اهل سنت - ابوحنیفه، شافعی و احمد بن حنبل - بر جامعیت اثر خود می‌افزاید. او با لحنی احترام‌آمیز از پارسایی، زهد و مهربانی این بزرگان سخن می‌گوید. این رویکرد فراگیر و منصفانه، چنانکه استعلامی (۲۰۰۴) نیز اشاره کرده، از ویژگی‌های بارز نثر عطار در این اثر است.

ترجمه انگلیسی تذکره/الأولیا به قلم آرتور جان آربری، شرق‌شناس برجسته بریتانیایی، در سال ۱۹۶۶ در لندن به چاپ رسید. این ترجمه، که حاصل سال‌ها پژوهش و تعمق آربری در متون عرفانی اسلامی است، دریچه‌ای نو به روی خوانندگان انگلیسی‌زبان گشود تا با گنجینه

معنوی تصوف ایرانی آشنا شوند. در ادامه این نوشتار، به بررسی شیوه‌ها و راهبردهای آربری در ترجمه این اثر سترگ خواهیم پرداخت تا درک عمیق‌تری از چالش‌ها و ظرافت‌های ترجمه متون عرفانی به دست آوریم.

۴.۳. بررسی گرایش‌های احتمالی شرق‌شناسانه در انتخاب‌های ترجمه آربری

پس از روشن شدن جایگاه آربری در سنت شرق‌شناسی، اکنون فرصت آن فراهم شده تا به بررسی شیوه‌ها و فنون ترجمه او در برگردان انگلیسی تذکره‌الاولیا پردازیم. نگاه پسااستعماری به این ترجمه، پرده از این واقعیت برمی‌دارد که چگونه دیدگاه ایدئولوژیک آربری به‌عنوان یک شرق‌شناس، او را به سوی انتخاب‌هایی خاص در ترجمه اثر عطار سوق داده است. آربری در این مسیر، آزادی عمل گسترده‌ای در خلاصه‌سازی و چارچوب‌بندی متن به خود داده، به‌گونه‌ای که با نگرش‌های شرق‌شناسانه همخوانی داشته باشد. نتیجه این رویکرد، ارائه تصویری مخدوش از ظرافت‌ها و پیچیدگی‌های اندیشه صوفیانه بوده است.

در تحلیلی که در پی می‌آید، به بررسی راهبردهای کلان و کلیدی ترجمه که از طریق مطالعه استقرایی متن اصلی و ترجمه آربری و از منظری پسااستعماری شناسایی شده‌اند، می‌پردازیم. این راهبردها که نه بر اساس دسته‌بندی‌های از پیش موجود، بلکه از خلال مقایسه دقیق متن مبدأ و مقصد استخراج شده‌اند، عبارتند از:

- گلچین کردن و حذف: انتخاب برخی تذکره‌ها و حذف دیگر موارد که نشان‌دهنده گزینش هدفمند بخش‌هایی از متن است که با دیدگاه شرق‌شناسانه همخوانی بیشتری دارند؛
- تصاحب گزینشی: برجسته کردن و پررنگ نمودن عناصری از متن که با ذائقه مخاطب غربی سازگارتر است، مانند جنبه‌های داستانی و روایی به جای ابعاد عرفانی و معنوی؛
- افزودن: اضافه کردن توضیحات و تفاسیر از منظر غربی که چارچوب فکری و فرهنگی خاصی را به متن تحمیل می‌کند؛

- ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی: کاستن از پیچیدگی‌های مفهومی و معنوی متن از طریق اعمال تقسیم‌بندی‌های مصنوعی و حذف لایه‌های عمیق‌تر معنایی.

بررسی این راهبردها که از مطالعه تطبیقی متن اصلی و ترجمه استخراج شده‌اند، نشان می‌دهد چگونه انتخاب‌های مترجم در چارچوب گفتمان شرق‌شناسی، به دستکاری و بازنویسی متن انجامیده است. لازم به ذکر است که این مقاله به بررسی تکنیک‌های خرد ترجمه مانند انتخاب واژگان، ساختار نحوی، کاربرد استعاره و مواردی از این دست نمی‌پردازد. اگرچه تحلیل این جنبه‌های خرد نیز می‌تواند بسیار روشنگر باشد، اما از حوزه این پژوهش خارج است. این موضوع می‌تواند محور مطالعه‌ای جداگانه قرار گیرد که به تحلیل متنی و سبک‌شناختی اختصاص یابد. بی‌شک، زمینه گسترده‌ای برای بررسی عمیق‌تر تأثیر دیدگاه آربری بر تصمیم‌های ترجمه‌ای او، چه در سطح کلان و چه در سطح خرد، وجود دارد. این نوشتار با روشن کردن راهبردهای کلی که آربری در بازآفرینی متن عطار به کار گرفته، راه را برای چنین پژوهش‌هایی هموار می‌کند. در ادامه، به بررسی دقیق این راهبردها خواهیم پرداخت تا دریابیم چگونه نگاه شرق‌شناسانه آربری، شیوه ترجمه او از اثر عطار را شکل داده است. این بررسی نه تنها درک ما را از ترجمه آربری عمیق‌تر می‌کند، بلکه نگاهی نو به چالش‌های ترجمه متون عرفانی از شرق به غرب می‌اندازد.

گلچین کردن: لفرور^۱ (۲۰۱۶) این راهبرد را یکی از مهم‌ترین ابزارهای دستکاری متون در فرایند ترجمه معرفی می‌کند. در این راهبرد، مترجم بخش‌هایی از متن را که با دیدگاه و هدف او همخوانی دارد انتخاب می‌کند. آربری تنها ۳۸ تذکره (فصل) از مجموع ۷۲ تذکره کتاب را برای ترجمه انتخاب کرده است. این رویکرد گزینشی به شکل‌دهی روایتی خاص منجر می‌شود. آربری با ترجمه گزینشی برخی فصل‌ها و کنار گذاشتن فصل‌های دیگر، نقش نگهبان فرهنگی را ایفا می‌کند و اقتدار خود را در تعیین روایت‌هایی که شایسته بازنمایی هستند، اعمال می‌نماید. این پویایی قدرت، ذاتی فرآیند ترجمه است؛ فرآیندی که در آن استعمارگر بر داستان‌های فرهنگ استعمارشده کنترل اعمال می‌کند و تصمیم می‌گیرد چه چیزی ارزشمند یا مرتبط تلقی شود.

^۱. Lefevere

رویکرد گزینشی آربری، دیدگاه غرب‌محور را تداوم می‌بخشد و به حاشیه‌رانی صداها و روایت‌هایی که با ایدئولوژی‌های غالب استعماری همسو نیستند، کمک می‌کند. این شیوه ترجمه، نه تنها بر محتوای منتقل شده تأثیر می‌گذارد، بلکه نحوه درک و تفسیر خوانندگان غربی از فرهنگ و ادبیات شرق را نیز شکل می‌دهد. تصمیم آربری در حذف ۳۴ تذکره از متن اصلی - یعنی تقریباً نیمی از اثر - را نمی‌توان صرفاً انتخابی فنی یا ادبی تلقی کرد. این گزینش، به‌ویژه با توجه به پیشینه آربری و جایگاه او در دستگاه استعماری بریتانیا، بازتاب‌دهنده رویکردی نظام‌مند در راستای اعمال قدرت استعماری از طریق ترجمه است. پیوند عمیق آربری با نهادهای حکومتی بریتانیا - از جمله همکاری او با وزارت جنگ و وزارت اطلاعات در دوران جنگ جهانی دوم - او را در موقعیت «واسطه مقتدر» قرار می‌دهد؛ موقعیتی که به تعبیر ریچارد (۲۰۱۸) به مترجم اجازه می‌دهد تا متن را مطابق با هنجارهای فرهنگ سلطه‌گر دستکاری کند. این دستکاری در مورد تذکره الاولیا به شکل حذف گسترده بخش‌هایی از متن نمود یافته که احتمالاً برای مخاطب غربی دشوارفهم یا نامأنوس تشخیص داده شده‌اند. چنین رویکردی مصداق بارز آن چیزی است که بسنت و تریودی (۲۰۱۲) از آن با عنوان «قطع و ویرایش متون اصلی به نفع فرهنگ مقصد» یاد می‌کنند. نکته مهم دیگر این است که دوره فعالیت آربری (۱۹۳۰-۱۹۶۹) با اوج نفوذ استعماری بریتانیا در خاورمیانه هم‌زمان بود. در این بستر تاریخی، ترجمه گزینشی تذکره الاولیا را می‌توان بخشی از پروژه گسترده‌تر تولید دانش درباره شرق دانست - پروژه‌ای که در آن، متون شرقی نه در تمامیت خود، بلکه از خلال صافی نگاه غربی و برای مصرف مخاطب غربی عرضه می‌شدند.

تصاحب گزینشی: رویکرد گزینشی آربری در ترجمه، فراتر از انتخاب تذکره‌ها، به محتوای هر تذکره نیز تسری می‌یابد. هر تذکره در اثر عطار از سه بخش اساسی تشکیل شده است: مقدمه، مجموعه داستان‌ها، و گزیده‌ای از حکمت‌ها و گفتارها. باین حال، تنوع و الگوهای موجود در این ساختار اغلب مورد غفلت قرار می‌گیرد. علی‌رغم تأکید رایج بر داستان‌ها، این مقدمه‌ها و گفتارها هستند که هسته اصلی هر تذکره را تشکیل می‌دهند. مقدمه‌های عطار، اصول بنیادین تجسم یافته در هر شخصیت را تبیین می‌کنند و بستر لازم برای روایت‌ها و گفتارهای پس از آن

را فراهم می‌آورند. کاربرد اصطلاحات و مضامین خاص در این مقدمه‌ها، چارچوبی برای درک زندگی و تجارب شخصیت‌ها ایجاد می‌کند. عطار مسئولیت تفسیر را بر دوش خوانندگان می‌گذارد و آن‌ها را به درگیری فعال با متن و استنباط معنای شخصی ترغیب می‌کند. او با پرهیز از ارائه تفاسیر، خوانندگان را به بررسی دقیق سخنان اولیای الهی و تفسیر مجدد آن‌ها فرا می‌خواند. این رویکرد، علاوه بر به چالش کشیدن توجه و هوش خواننده، آن‌ها را به مشارکت در خلق معنا و غوطه‌وری در جهان معنوی ارائه شده در هر زندگی‌نامه دعوت می‌کند. عطار با سازماندهی تذکرها به شیوه‌ای که مطالعه و ایجاد شبکه‌هایی از تصاویر و مضامین مرتبط را تسهیل می‌کند، به خوانندگان امکان می‌دهد در میان حکایات، حکمت‌ها و آموزه‌ها سیر کنند. نتیجه این امر، خلق شخصیت‌هایی ژرف و پیچیده است که صرفاً به نمایندگان یک مکتب فکری خاص تقلیل نمی‌یابند، بلکه چهره‌هایی چندبعدی هستند که وجوه مختلف تجربه معنوی را تجسم می‌بخشند.

ترجمه آربری با حذف نظام‌مند مقدمه‌ها و گفتارهای حکمت‌آمیز و حفظ صرف بخش‌های داستانی، تغییری بنیادین در ساختار اثر ایجاد می‌کند. گرچه سنت ادبی غرب نیز آثار ارزشمندی در حوزه قدیس‌شناسی دارد، اما رویکرد آربری بیشتر متأثر از ذائقه خواننده معاصر غرب و انس او با قالب‌های روایی مدرن چون رمان و داستان کوتاه است. چنانکه ونوتی^۱ (۲۰۱۷) اشاره می‌کند، چنین رویکردی می‌تواند به «بومی‌سازی» متن مبدأ و تقلیل آن به هنجارهای فرهنگ مقصد بینجامد. این رویکرد گزینشی را می‌توان نوعی بازنویسی تلقی کرد که متأثر از موضع فرهنگی مترجم است. حذف نظام‌مند عناصر تعلیمی و حکمی، اثر را به مجموعه‌ای از حکایات مستقل فرو می‌کاهد و از انتقال لایه‌های عمیق‌تر معنایی که در پیوند میان حکایات و گفتارها نهفته است، باز می‌ماند. این امر نشان می‌دهد چگونه ترجمه می‌تواند در خدمت انطباق متن با انتظارات و هنجارهای فرهنگ مقصد قرار گیرد.

افزایش: آربری هر ذکر را با پاراگرافی مقدماتی و مختصر همراه می‌سازد که زمینه تاریخی شخصیت صوفی مورد بحث را ترسیم می‌کند. در نگاه نخست، ارائه این بافتار تاریخی برای

¹ Venuti

خوانندگانی که با این شخصیت‌ها آشنایی ندارند، سودمند می‌نماید. با این حال، این اقدام، به طور ضمنی، جایگاه آربری را به عنوان ناظری آگاه که تجربیات صوفیانه را برای مخاطب غربی تفسیر می‌کند، تثبیت می‌کند. با ارائه این زمینه تاریخی، آربری خود را در جایگاه «واسطه مقتدر» قرار می‌دهد (ریچارد، ۲۰۱۸) که بین فرهنگ شرقی و مخاطب غربی میانجی‌گری می‌کند. این موضع، بازتاب‌دهنده ساختار قدرت در گفتمان شرق‌شناسی است. علاوه بر این، آربری با جای دادن صوفیان در روایت‌های تاریخی ساده‌شده، مفاهیم غربی تاریخ خطی را بر متن تحمیل می‌کند، یا به تعبیر شاما (۲۰۰۹) به تحمیل هنجارهای زبانی و فرهنگی استعمارگر بر فرهنگ مستعمره می‌پردازد. این رویکرد، به جای آنکه به روایت‌ها اجازه ارائه مستقل بدهد، سنت را در چارچوبی مفهومی که برای خوانندگان غربی آشنا تر است، طبقه‌بندی می‌کند. این کار نمونه‌ای از «دستکاری متون» است که به قصد انطباق با سنت‌های ادبی غربی صورت می‌گیرد (بست و تریودی، ۲۰۱۲). مقدمه‌های آربری، اگرچه با هدف ارائه زمینه نگاشته شده‌اند، بازتاب‌دهنده پیش‌فرض‌های شرق‌شناسانه مسئله‌سازی هستند که بر ضرورت چارچوب‌بندی و تفسیر تجربیات صوفیانه برای مخاطب غربی تأکید دارند. اقدامات او در زمینه‌سازی، بیش از آنکه پیچیدگی‌های این سنت را به زبان خودش منتقل کند، به تحکیم اقتدار او می‌انجامد. در این تحلیل پسااستعماری، به بررسی عمیق‌تر این مقدمه‌ها می‌پردازیم تا لایه‌های پنهان معنا و بازنمایی را آشکار سازیم. در ادامه، مقدمه‌های آربری بر دو تذکره ارائه و بررسی شده است:

مقدمه آربری بر ذکر رابعه عدویه:

Rabe'a bint Esma'il al-'Adawiya, born in humble circumstances and sold into slavery as a child, later settled in Basra where she attained great fame as a saint and a preacher and was highly esteemed by many of her pious contemporaries. The date of her death is given variously as 135(752) and 185 (801). To her, a lifelong celibate, is attributed a large share in the introduction into Islamic mysticism of the theme of Divine love. Her tomb used to be pointed out near Jerusalem. (Arberry in Attār-e Nišāburi, 2000, p. 29)

در خصوص رابعه عدویه، آربری چنین می‌نویسد: رابعه بنت اسماعیل العدویه، که در فقر به دنیا آمد و دوران کودکی را در بردگی گذراند، سرانجام در بصره اقامت گزید. او به عنوان عارفه و واعظی برجسته شهرت یافت و مورد احترام بسیاری از متدینان عصر خود قرار گرفت. تاریخ

دقیق وفات او در منابع مختلف، متفاوت ذکر شده است؛ برخی سال ۱۳۵ هجری (۷۵۲ میلادی) و برخی دیگر ۱۸۵ هجری (۸۰۱ میلادی) را ذکر کرده‌اند. آربری اشاره می‌کند که نقش قابل توجهی در معرفی مفهوم عشق الهی در عرفان اسلامی به رابعه نسبت داده می‌شود، هرچند او در طول زندگی خود مجرد ماند. از نظر تاریخی، مقبره او در نزدیکی اورشلیم شناسایی شده است.

این نوع معرفی، اگرچه ظاهراً عینی و توصیفی است، اما در واقع بازتاب‌دهنده نگاه غربی و شرق‌شناسانه به یک شخصیت مهم در تاریخ تصوف اسلامی است:

۱. تحمیل چارچوب‌های غربی: با استفاده از اصطلاحاتی چون «قدیس» (saint)، آربری مفاهیم غربی و مسیحی را بر شخصیت رابعه تحمیل می‌کند. این امر می‌تواند درک نادرستی از جایگاه واقعی رابعه در سنت اسلامی ایجاد کند.

۲. تأکید بر جنسیت و تجرد: اشاره به تجرد مادام‌العمر رابعه (a lifelong celibate) می‌تواند بازتابی از نگاه شرق‌شناسانه به زنان شرقی باشد که اغلب یا به‌عنوان موجوداتی جنسی یا زاهد تصویر می‌شوند (سعید، ۱۹۷۹).

مقدمه آربری بر ذکر ابراهیم ادهم:

Abu Eshaq Ebrahim ibn Adham, born in Balkh of pure Arab descent, is described in Sufi **legend** as a prince who renounced his kingdom (somewhat after the fashion of the Buddha) and wandered westwards to live a life of complete asceticism, earning his bread in Syria by honest manual toil until his death in c. 165 (782). Some accounts state that he was killed on a naval expedition against Byzantium. The story of his conversion is a classic of Muslim hagiography ([Arberry in Aṭṭār-e Nišāburi, 2000, p. 65](#)).

آربری در پیشگفتاری که بر شرح حال ابراهیم ادهم نگاشته، چنین آورده است که ابراهیم بن ادهم، زاده بلخ از نژاد پاک عرب، در روایات صوفیانه همچون شاهزاده‌ای توصیف شده که از تاج‌وتخت خود دست کشید، به شیوه‌ای که یادآور بودا است، و راهی دیار غرب شد تا زندگی‌ای

سراسر زهد و پارسایی را در پیش گیرد. به گفته آربری، او تا هنگام درگذشتش در حدود سال ۱۶۵ هجری (۷۸۲ میلادی) در سرزمین شام از راه کار دستی شرافتمندانه روزگار می‌گذراند. آربری همچنین اشاره می‌کند که بنا بر برخی روایات، زندگی او در جریان یک نبرد دریایی با امپراتوری روم شرقی به پایان رسید. از دیدگاه آربری، داستان توبه و رویگردانی او از دنیا، نمونه‌ای برجسته در سنت زندگی‌نامه‌نویسی مسلمانان به شمار می‌رود.

آربری از لفظ *legend* در معرفی زندگی‌نامه‌های صوفیان استفاده می‌کند. توصیف آربری از زندگی‌نامه‌ها به‌عنوان «افسانه» این برداشت را القا می‌کند که این روایت‌ها بیشتر داستان‌هایی خیال‌انگیز هستند تا گزارش‌های تاریخی موثق. این نگرش با دیدگاه رایج شرق‌شناسانه که متون اسلامی را بیشتر در حوزه اسطوره می‌بیند تا واقعیت (سعید، ۱۹۷۹)، همخوانی دارد. استفاده از لفظ «افسانه» این روایت‌ها را بیشتر به حکایت‌های اخلاقی ساده‌انگارانه شبیه می‌سازد تا روایت‌های پیچیده‌ای از تجربیات انسانی. این رویکرد با گرایش شرق‌شناسانه به دیدن متون و فرهنگ‌های اسلامی به‌عنوان پدیده‌هایی کم‌عمق‌تر در مقایسه با نمونه‌های غربی همسویی دارد. علاوه بر این، قیاس آربری میان ادهم و بودا، جنبه‌ای غریب و بیگانه به داستان ادهم می‌بخشد. توصیف چشم‌پوشی او از ثروت به‌عنوان اقدامی «تا حدودی مشابه شیوه بودا» این برداشت را ایجاد می‌کند که این الگویی رایج در فرهنگ شرق است، نه تصمیمی منحصر به فرد از سوی ادهم. این نگاه با دیدگاه شرق‌شناسانه‌ای که فرهنگ‌های شرقی را یکسان و بنیادین متفاوت از غرب می‌پندارد، هماهنگی دارد. اشاره آربری به احتمال حضور ابراهیم ادهم در یک نبرد دریایی علیه امپراتوری روم شرقی، عنصری ماجراجویانه و حماسی به داستان می‌افزاید که یادآور روایت‌هایی است که برای مخاطبان غربی جذابیت و گیرایی دارند. بدین ترتیب، ترجمه و ارائه آربری از زندگی‌نامه ابراهیم ادهم با گرایش‌های شرق‌شناسانه همسو است، چراکه روایت را به‌گونه‌ای قالب‌بندی می‌کند که بر جنبه‌های افسانه‌ای، غریب و جذاب آن تأکید می‌ورزد و با برداشت‌ها و پیش‌داوری‌های غربی درباره شرق و عرفان آن هماهنگی می‌یابد. درواقع، آربری ذکر عارفان گوناگون را که عطار با رویکردی حقیقت‌مدار نگاشته است، به‌صورت حکایاتی مبتنی بر افسانه بازنمایی می‌کند.

به‌طورکلی، اگرچه مقدمه‌های آربری اطلاعات مفیدی را ارائه می‌دهد، اما رویکرد او نشان‌دهنده برخی گرایش‌های شرق‌شناسانه است که در آن، شخصیت‌های اسلامی با معیارهای غربی و با تأکید بر جنبه‌هایی که برای خواننده غربی قابل درک است، معرفی می‌شوند.

ساده‌سازی و تقلیل‌گرایی از رهگذر تقسیم‌بندی بخش‌ها: روایت عطار از زندگی هر صوفی روایتی یکپارچه و بدون بخش‌بندی است. ترجمه آربری با بخش‌بندی هر زندگی‌نامه به قسمت‌های عنوان‌دار، مانند anecdotes «حکایات»، که با شیوه یکدست ارائه متن اصلی تفاوت دارد، رویکردی تقلیل‌دهنده را در پیش می‌گیرد. هفت تذکره نخست در برگردان آربری به شکل زیر بخش‌بندی شده‌اند:

Hasan of Basra: The conversion of Hasan of Basra; Hasan of Basra and Abu Amr; Hasan of Basra and the fire-worshipper

Malek ibn Dinar: How Malek-e Dinar came to be so named, and the story of his repentance; Malek and his licentious neighbour; Malek and his abstinence

Habib al-Ajami: The story of Habib the Persian; The miracles of Habib

Rabe'a al-Adawiya: Rabe'a, her birth and early life; Anecdotes of Rabe'a; Prayers of Rabe'a

Al-Fozail ibn Iyaz: Fozail the highwayman and how he repented; Fozail and Haran al-Rashid; Anecdotes of Fozail

Ebrahim ibn Adham: The legend of Ebrahim ibn Adham; Ebrahim ibn Adham goes to Mecca; Ebrahim at Mecca is visited by his son; Anecdotes of Ebrahim ibn Adham

Beshr ibn al-Hareth: The conversion of Beshr the Barefoot; Anecdotes of Beshr.

[حسن بصری: داستان توبه حسن بصری؛ حسن بصری و ابو عمرو؛ حسن بصری و آتش‌پرست]

مالک بن دینار: چگونگی نامگذاری مالک دینار و روایت توبه او؛ مالک و همسایه
ناپرهیزگارش؛ مالک و زهد او

حبیب عجمی: سرگذشت حبیب عجمی؛ کرامات حبیب

رابعه عدویه: رابعه، زادروز و دوران آغازین زندگی‌اش؛ حکایاتی از رابعه؛ نیایش‌های
رابعه

فضیل بن عیاض: فضیل راهزن و چگونگی توبه او؛ فضیل و هارون‌الرشید؛ حکایاتی از
فضیل

ابراهیم بن ادهم: افسانه ابراهیم بن ادهم؛ سفر ابراهیم بن ادهم به مکه؛ دیدار پسر ابراهیم
با او در مکه؛ حکایاتی از ابراهیم بن ادهم

بشر حافی: داستان توبه بشر حافی؛ حکایاتی از بشر

تقسیم‌بندی زندگی‌نامه‌ها به بخش‌های عنوان‌دار، از چند جنبه بازتاب‌دهنده نگرشی شرق‌شناسانه
است:

۱. تحمیل نظم: متن اصلی، زندگی‌نامه‌ها را به شکلی یکپارچه عرضه می‌دارد، حال آنکه
آربری با بخش‌بندی آن‌ها، ساختار خود را بر متن تحمیل می‌کند. این امر بازتاب‌دهنده دیدگاه
شرق‌شناسانه‌ای است که متون اسلامی را فاقد ساختار یا آشفته می‌پندارد و بر این باور است که
به سامان‌دهی دانشور غربی نیاز دارند (ر.ک. سعید، ۱۹۷۹). عمل تجزیه متن برای همساز کردن
آن با قراردادهای و چارچوب‌های ادبی غربی، نشان از ذهنیتی استعماری و برتری‌جویانه دارد. از
منظر پسااستعماری، این شیوه متن را مخدوش می‌کند، زیرا آن را برای همخوانی با معیارهای
دانشگاهی و زیبایی‌شناختی اروپایی دگرگون می‌سازد، به جای آنکه ارزش فرهنگی ذاتی آن را
ارج نه‌د (ر.ک. سعید، ۱۹۷۹).

۲. دسته‌بندی: طبقه‌بندی بخش‌ها با عناوینی چون «حکایات»، «توبه» و «کرامات»، داستان‌ها
را سطحی و گسسته می‌کند. این رویکرد شرق‌شناسانه مانع از آن می‌شود که معنا به‌طور کل‌نگرانه

از روایت کامل در قالب اصلی آن پدیدار گردد و رویدادها را با تفسیرهای آربری نشان‌دار می‌کند و تجربیات پیچیده را در دسته‌بندی‌های از پیش تعیین شده او می‌گنجانند. این برجسب‌زنی، بازتابی است از فرافکنی مفاهیم شرق‌شناسان بر شرق.

۳. تکه‌پاره کردن: تقسیم زندگی‌نامه‌ها به بخش‌های عنوان‌دار، روایت‌های یکپارچه را از هم می‌گسلد و رویدادها را از بافتار اصلی خود جدا می‌سازد. این راهبرد با رهیافت استعماری به متون که به قطع و ویرایش متون اصلی به نفع فرهنگ مقصد می‌پردازد (بست و تریودی، ۲۰۱۲) همسویی دارد.

۴. شکل‌دهی گزینشی: تقسیم‌بندی گزینشی آربری، ساختار روایی ویژه خود او را بر متن تحمیل می‌کند، برخی رویدادها را به پیش صحنه می‌آورد و برخی دیگر را به حاشیه می‌راند. این شیوه، تصویر جامع اصلی از سیر و سلوک معنوی عارفان را دگرگون می‌سازد.

در مجموع، تقسیم‌بندی‌های آربری، نمایانگر دیدگاهی شرق‌شناسانه است که گوناگونی شرق را یکسان می‌انگارد، اصول نظم‌دهی غربی را تحمیل می‌کند، متون اسلامی را از زمینه اصلی خود بیرون می‌کشد، و واقعیت‌های سیال را در چارچوب‌های ثابت قالب‌ریزی می‌کند.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش به واکاوی رویکرد آربری در ترجمه اثر ماندگار عطار، تذکره‌الاولیا، پرداخته و نشان می‌دهد چگونه این رویکرد، نگرش‌های شرق‌شناسانه‌ای را بازتاب می‌دهد که غنای سنت‌های عرفان اسلامی را به‌درستی نمایان نمی‌سازد. با بررسی دقیق روش‌هایی چون خلاصه‌سازی، حذف، تصاحب گزینشی، افزودن و ساده‌سازی از طریق بخش‌بندی، می‌توان دریافت چگونه گزینش‌های آربری، متن عطار را مطابق با انتظارات غربی و دیدگاه‌های استعماری بازآفرینی کرده است.

یکی از ویژگی‌های کلیدی نگرش شرق‌شناسانه، تلاش برای قرار دادن سنت عرفان اسلامی در چارچوب‌های فلسفی و فرهنگی غرب است، که اغلب با ساده‌سازی و تغییر معنای متون همراه است. همان‌طور که سعید (۱۹۷۹) اشاره می‌کند، شرق‌شناسی ابزاری برای تملک و کنترل

فرهنگی است که در دوران استعمار شدت یافت. این موضوع در رویکرد آربری نیز نمایان است؛ او عرفان اسلامی را به گونه‌ای ارائه می‌دهد که با انتظارات مخاطب غربی همخوانی داشته باشد و آن را به یک تجربه عرفانی جهانی و انتزاعی تقلیل می‌دهد که به راحتی در بستر سنت‌های معنوی غربی جای گیرد.

تلخیص قابل توجه متن اصلی به آربری امکان داده تا صرفاً روایت‌های همسو با جهان‌بینی خود را به طور گزینشی ترجمه کند. آربری با حذف عناصر مهم زمینه‌ای مانند پیشگفتارها و سخنان حکیمانه، یکپارچگی اثر را از بین برده و شالوده‌های فکری را که به زندگی‌نامه‌های عرفانی پیچیده عطار ژرفا می‌بخشیدند نادیده گرفته است. این نوع تلخیص، همان‌طور که **بست و تریودی (۲۰۱۲)** نیز بیان می‌کنند، یکی از شیوه‌های استعمار فرهنگی است که از طریق ویرایش و بازآفرینی متون به نفع فرهنگ مقصد اعمال می‌شود.

انتخاب محتوای داستانی و حذف دیگر بخش‌ها که هسته اصلی هر تذکره را تشکیل می‌دهد، بازتاب‌دهنده ترجیحات زیبایی‌شناختی خود آربری است. افزودن مقدمه‌ها نیز، اگرچه با هدف ارائه زمینه صورت گرفته، به طور ضمنی نگرش آربری به عنوان «واسطه مقتدر» (ریچارد، ۲۰۱۸) را تحمیل می‌کند، که تجربه‌های صوفیانه را در قالب‌هایی آشنا برای خواننده غربی جای می‌دهد. همان‌طور که **شاما (۲۰۰۹)** بیان می‌کند، این روند با تحمیل هنجارهای زبانی و فرهنگی غرب، متون را به نفع سنت‌های ادبی غربی دستکاری می‌کند.

همچنین توصیف روایت‌های عرفانی به صورت افسانه‌های عجیب و غریب، همان‌طور که **کاربونل (۱۹۹۶)** نیز توضیح می‌دهد، رویکردی استعماری است که با توسل به نامتعارف‌سازی، تفاوت‌های فرهنگی را برجسته کرده و فرهنگ‌های شرقی را یا عجیب و غریب نشان می‌دهد یا از بافت اصلی خود جدا می‌کند.

در نهایت، تقسیم‌بندی زندگی‌نامه‌ها به بخش‌های عنوان‌دار، نشان‌دهنده رویکردی تقلیل‌گرایانه است که اجازه نمی‌دهد معانی اصلی اثر به طور کل نگرانه پدیدار شوند. همان‌طور که **ارنست (۲۰۰۸)** تأکید می‌کند، دیدگاه‌های غربی درباره تصوف اسلامی اغلب براساس

کلیشه‌ها و سوءبرداشت‌ها شکل گرفته‌اند، که تصوف را یا غریب و عجیب جلوه می‌دهند یا آن را به مفاهیمی ساده و قابل درک برای مخاطب غربی تبدیل می‌کنند. ارنست همپنین بر اهمیت درک تصوف در بستر فرهنگی و تاریخی خودش تأکید دارد، چراکه بازنمایی‌های نادرست می‌تواند به تحریف مفاهیم عمیق عرفانی منجر شود.

در مجموع، رویکرد آربری در ترجمه، ایدئولوژی شرق‌شناسانه‌ای را آشکار می‌کند که متن عطار را از دریچه نگاه غربی بازآفرینی می‌کند و عدم توازن در روابط قدرت فرهنگی را تداوم می‌بخشد. این تحلیل بر ضرورت به‌کارگیری رویکردهای پسااستعماری تأکید می‌کند که چنین پیش‌داوری‌هایی را به چالش می‌کشند و به بافتار فرهنگی اصلی متون توجه می‌کنند. مترجمان به‌عنوان نگهبانانی که قدرت بازنمایی را در دست دارند، باید آگاه باشند که ذهنیت آن‌ها چگونه بر برداشتشان از متون تأثیر می‌گذارد. روش‌های ترجمه پسااستعماری می‌کوشند با توانمندسازی صداها به حاشیه رانده شده در برابر الگوهای غالب، در مقابل میراث استعمار ایستادگی کند.

این مقاله اگرچه از پرداختن به تکنیک‌های خرد ترجمه اجتناب کرده، اما بر اهمیت آن‌ها به‌عنوان زمینه‌ای برای پژوهش‌های بعدی تأکید دارد. بی‌شک، تحلیل دقیق‌تر تأثیر دیدگاه‌های آربری بر تصمیمات ترجمه‌ای او، چه در سطح کلان و چه در سطح خرد، راه را برای پژوهش‌های عمیق‌تر و آگاهی‌بخش‌تر باز می‌کند. با این حال، باید توجه داشت که این نقدها به معنای نفی کامل ارزش کار آربری نیست. مطالعات شرق‌شناسانه، علی‌رغم کاستی‌های روش‌شناختی و معرفت‌شناختی، در معرفی میراث اسلامی به جهان غرب نقش مهمی ایفا کرده‌اند. نکته مهم، آگاهی از محدودیت‌ها و پیش‌فرض‌های این مطالعات است تا بتوان از دستاوردهای آن‌ها به شکلی نقادانه و آگاهانه بهره برد. آربری به‌عنوان یکی از چهره‌های برجسته شرق‌شناسی، با توجه به دانش گسترده خود از زبان‌های فارسی و عربی، توانست متون عرفانی را به دنیای انگلیسی‌زبان معرفی کند و در گفتمان علمی و فرهنگی غرب نقشی اساسی ایفا کند. بسیاری از پژوهشگران غربی که با متون عرفانی اسلامی آشنا شدند، از طریق ترجمه‌های آربری با این متون برخورد کردند و این امر در دهه‌های بعدی باعث گسترش مطالعات در حوزه عرفان اسلامی شد (واتکین،

(۲۰۲۱). با وجود نقدهایی که به روش و انتخاب‌های آربری وارد است، ترجمه‌های او توانستند پلی بین دو فرهنگ غرب و شرق باشند و به شکل‌گیری یک دیالوگ فرهنگی کمک کنند.

به‌طور کلی، این بررسی بر ضرورت نگاه چندوجهی به ترجمه‌های متون عرفانی تأکید دارد. هرچند که نقدهای پساستعماری به ما امکان می‌دهد که تأثیرات قدرت و تسلط فرهنگی را تحلیل کنیم، اما نباید فراموش کنیم که این ترجمه‌ها همچنین به‌عنوان بخشی از فرآیند تبادل فرهنگی نیز عمل کرده‌اند؛ به عبارت دیگر، ترجمه آربری، در عین حال که تحت تأثیر نگرش‌های غربی بود، امکان فهم عرفان اسلامی را برای مخاطبان غربی فراهم کرد و این خود نشان‌دهنده پیچیدگی فرآیند ترجمه در زمینه‌های فرهنگی مختلف است.

کتاب‌نامه

عطار نیشاپوری، ف. ا. د. (۱۴۰۰). *تذکره الاولیاء*. پیمان.

- Atṭār-e Nišāburi, F. D. (2000). *Muslim saints and mystics* (A. J. Arberry, Trans.). Omphaloskepsis .
- Basnett, S., & Trividi, H. (2012). Of colonies, cannibals and vernaculars. In S. Bassnett & H. Trividi (Eds.), *Post-colonial translation: Theory and practice* (pp. 1-18). Routledge.
- Carbonell, O. (1996). The exotic space of cultural translation. In R. Alvarez (Ed), *Translation, power and subversion* (pp. 69-98). Multilingual Matters.
- Césaire, A. (2000). *Discourse on colonialism*. NYU Press. (Original work published 1961)
- Chan, L. T. H. (2000). Colonization, resistance and the uses of postcolonial translation theory in twentieth-century China. In Sh. Simon, & P. St-Pierre (Eds.), *Changing the terms: Translating in the postcolonial era* (pp. 53-70). University of Ottawa Press.
- Dissanayake, W. (2006). Post-colonial theory and Asian communication theory: toward a creative dialogue. *China Media Research*, 2(4).
- Elwell-Sutton, E. P. (2011). Arberry, Arthur John. In *Encyclopedia Iranica*.

- Ernst, C. W. (2008). *The shambhala guide to sufism*. Shambhala.
- Este'lami, M. (2004). Tadkerat Al-Awliā'. In *Encyclopædia Iranica*.
- Fanon, F. (1963). *The wretched of the earth*. Grove Weidenfeld. (Original work published 1955)
- Hatim, B., & Munday, J. (2004). *Translation: an advanced resource book*. Routledge.
- Lefevere, A. (2016). *Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame*. Routledge.
- Moore, D. C. (2001). Is the post- in postcolonial the post- in post-Soviet? *PLAMA*, 116(1), 111-126. <http://doi.org/10.1632/S0030812900105073>
- Munday, J. (2016). *Introducing translation studies: theories and applications*. Routledge.
- Richard, J. (2018). Translation and cultural hegemony: the case of the French-Arabic translation. In L. Venuti (Ed.), *Rethinking translation: discourse/ subjectivity and ideology* (pp. 139-159). Routledge.
- Robyns, C. (1996). Translation and discursive identity. *Poetics Today*, 15(3), 405-428. <http://doi.org/10.2307/1773316>
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. Vintage.
- Schwarz, H. (2005). Mission impossible: introducing postcolonial studies in the US Academy. In H. Schwarz & S. Ray (Eds.), *A companion to postcolonial studies* (pp. 1-20). Blackwell.
- Selden, R., & Widdowson, P. (2005). *A reader's guide to contemporary literary theory*. Longman.
- Sengupta, M (1990). Translation, colonialism and poetics: Rabindranath Tagore in two worlds. In S. Bassnett & A. Lefevere (Eds.), *Translation, history and culture*. Pinter.
- Shamma, T. (2009). Postcolonial studies and translation theory. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación* (1), 183-196. <http://doi.org/10.6035/MonTI.2009.1.9>
- Susam-Sarajeva, Ş. (2006). *Theories on the move: Translation's role in the travels of literary theories*. Rodopi.

- Tymoczko, M. (2020). *Translation in a postcolonial context: arly Irish literature in English translation*. Routledge.
- Tyson, L. (2006). *Critical theory today: a user-friendly guide*. Routledge.
- Venuti, L. (2017). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge.
- Watkin, R. O. (2021). *Arthur John Arberry (1905-1969): A critical evaluation of an orientalist*. University of Wales Trinity Saint David (United Kingdom).
- Young, R. J. (2020). *Postcolonialism: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Yousef, T. (2004). Translation and the cultural dimension: a postcolonial-poststructuralist approach. *International Journal of Arabic-English Studies*, 3(1), 105-118. <https://doi.org/10.33806/ijaes2000.3.1.8>

درباره نویسندگان

مرضیه ملک‌شاهی استادیار گروه مترجمی زبان انگلیسی دانشگاه دامغان است. حوزه‌های پژوهشی مورد علاقه وی شامل مطالعات تاریخی ترجمه و ترجمه ادبی است.

قدرت حسینی استادیار گروه مترجمی زبان انگلیسی دانشگاه دامغان است. پژوهش‌های وی بیشتر در زمینه مباحث نظری ترجمه و فناوری و ترجمه است.